

PAPER DETAILS

TITLE: LUTFULLAH HALÎMÎ'NİN FARŞÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ: TUHFE-I
MUKADDİMETÜ'L-LUGA

AUTHORS: İrmak KAÇAR

PAGES: 131-146

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/307444>

LUTFULLAH HALÎMÎ'NİN FARŞÇA-TÜRKÇE MANZUM SÖZLÜĞÜ: TUHFE-İ MUKADDİMETÜ'L-LUGA

Irmak KAÇAR¹

Özet

15. yüzyılın önemli müellif ve mütercimlerinden biri olan Lutfullah Halîmî; Amasyada doğup büyümüş, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çeşitli kadılıklarda görev yapmıştır. Türkçe, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen Halîmî miras, hukuk, tıp, edebiyat gibi konulara da hakim bir âlim ve bu dillerde sözlük yazacak kadar iyi bir dilcidir. En önemli eseri, Bahrü'l-Garâib adlı manzum sözlüğünü açıklamak amacıyla yazdığı ve Lugat-ı Halîmî olarak bilinen Farsça-Türkçe sözlüğüdür. Hazırladığı diğer sözlüklerden biri de aruz vezniyle yazdığı Türkçe-Farsça manzum Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga adlı sözlüktür. 60 beyitten oluşan eserde yaklaşık 236 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmektedir. Bu kelimeler daha çok gündelik dilde kullanılan isim ve fiillerden oluşmaktadır. Eserin bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Numara 977/7'de 76b-78b sayfaları arasında bulunmaktadır. Bu çalışmada, Lutfullah Halîmî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilip dilciliğine kısaca değinildikten sonra Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'nın metni transkripsiyonlu olarak verilecektir. Ayrıca bu manzum sözlüğün muhtevasının çeşitli başlıklar altında tasnif edilip değerlendirilmesine de çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lutfullah Halîmî, Bahrü'l-Garâib, Lugat-ı Halîmî, Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga, sözlük.

LUTFULLAH HALÎMÎ'S PERSIAN-TURKISH VERSE DICTIONARY: TUHFE-İ MUKADDİMAT AL- LUGA

Abstract

Lutfullah Halîmî, one of the most important authors and interpreters of the 15th century, born and raised in Amasya and he served in various judgements in the period of Sultan Mehmed II and Bayezid II. Halîmî who knows Turkish, Persian and Arabic very well; is a good linguist as far as heritage, law, medicine, literature, and is a good literary writer to write a dictionary in these languages. His most important work is the Persian-Turkish dictionary, which he wrote for the purpose of explaining the verse of "Bahr al-Garaib" and known as "Lugat-ı Halîmî". One of the other dictionaries he has prepared is a Turkish-Persian verse called Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga. In the work consisting of 60 couplets, approximately 236 Persian words are given in Turkish. These words are mostly made up of names and acts used on everyday basis. The only known copy of the work is found in the Süleymaniye Library Reshid Efendi Number 977/7 between 76b-78b. In this study, the text of Tuhfe-i Mukaddimet al-Luga will be given in transcription after briefly giving information about the lives and works of Lutfullâh Halîmî. It will also be tried to classify the content of this verse dictionary under various headings.

Key Words: Lutfullah Halîmî, Bahr al-Garaib, Lugat-ı Halîmî, Tuhfe-i Mukaddimet al-Luga, dictionary.

¹ Arş. Gör., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, irmakacar@gmail.com.

1. Lutfullah Halîmî'nin Hayatı ve Eserleri²

Hayatı hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığımız ancak tarihçilerin kayıtlarında ve tezkirelerde ailesinin Sivaslı olduğu kendisinin ise Amasyada doğup büyüdüğünü öğrendiğimiz Lutfullah b. Ebû Yûsuf el-Halîmî, gerek sözlükçülüğü gerekse dilliliği ile öne çıkmış 15. yüzyılın önemli isimlerinden biridir. Kayıtlarda ismi kimi zaman Halîmî kimi zaman da Lutfullah olarak geçmektedir. Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devirlerinde çeşitli kadılıklarda görev yapan Halîmî, bu isimlerin ve paşaların iltifatını da kazanmıştır. Ancak Fatih zamanında başına talihsiz bir olay gelmiş ve iftiraya uğrayarak hapis yatmıştır. Bunun sebebi Sivas kadısı olarak görev yaptığı sırada Amasya valisi olan Şehzade Bayezid'i içki ve esrara alıştıranlara engel olmak istemesidir. Uğradığı bu haksızlık sonrası durumu Fatih'e şifreli şekilde yazdığı bir kasideyle bildirmiş ve Şehzade Bayezid'i kötü alışkanlıklara sevk eden ve kendisine de iftira atanların cezalandırılmasını sağlamıştır. Nasıl ve ne zaman öldüğüyle ilgili kesin bir bilgi bulunmamasına rağmen II. Bayezid (1481-1512) devrinde öldüğü söylenebilir. Lutfullah Halîmî, Arapçayı özellikle de Farsçayı çok iyi bilen edebiyat, hukuk, tıp, miras, lugat gibi devrinin konularına oldukça hâkim bir âlimdir. Türkçe, Farsça ve Arapçayı çok iyi bilen Halîmî bu dillerde sözlük hazırlayacak kadar bu dillere hâkim ve Türkçenin arkaik, yerel kullanımlarını bilecek kadar iyi bir dildir. Aşağıda Lutfullah Halîmî'nin eserleri kısaca tanıtarak çalışmamızın aslını oluşturan Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga adlı sözlüğü hakkında bilgi verilecek ve metin tanıtılacaktır.

Eserleri

Bahrü'l-Garâib: Eseri 1446'da manzum olarak yazanve Şehzade Bayezide sunan Halîmî anlaşılması güç olunca eseri şerh ederek iki defter halinde hazırlamış ve yeniden Şehzade Bayezid'e sunmuştur. 5540 kadar Farsça sözcüğün Türkçe karşılığına yer verilen eserde sözlük, aruz kuralları, Farsça gramer bilgilerinin olduğu üç bölüm bulunmaktadır (Faroe 1991).

Lugat-ı Halîmî: 882(1477-1478) de Bahrü'l-Garâib adlı manzum sözlüğün açıklanması ve şerh edilmesi amacıyla yazılmış Farsça-Türkçe mensur bir sözlüktür. Yazar eserine özel bir isim vermemiştir. Lugat-ı Halîmî tezkirelerde geçen isimdir. Yaklaşık 5500 kelimenin açıklandığı eser Fatih Sultan Mehmed'e sunulmuştur. Madde sayısı bakımından Bahrü'l-Garâib'in şerh edilmiş ikinci ve üçüncü kısmından daha fazlası bu sözlükte yer almıştır. Metin kısmı Farsça-Türkçe sözlük ve aruz, şiir gibi konuların olduğu iki bölümden oluşmaktadır. Söz varlığı ve kelime hazinesi bakımından yazıldığı döneme ışık tutar (Uzun 2013).

Kitâbü Tâiiyeti'l -Halîmîma'a şerhihâ: Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu elli bir beyitlik Arapça şifreli kasidenin şerhidir. Haksız yere hapis yatmasını ve ona iftira atanları anlatır. Aruzun dört "müstef'ilün" kalıbıyla yazılmıştır.

² Lutfullâh Halîmî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki bu bölüm Mustafa Erkan'ın Diyanet İslâm Ansiklopedisi'ndeki "Halîmî" maddesinden (İstanbul, 1997, C. 15, s. 341-343) özetlenmiştir.

Musarrihatü'l-Esmâ: Yazarın bazı eserlerden seçtiği Arapça isimlere Türkçe ve Farsça karşılıklar vererek satır arası olarak düzenlediği ve II. Bayezid'e sunduğu üç dilli mensur bir isimler sözlüğüdür.

Farsça Kur'an Tercümesi: Halîmî'nin nesih hatla yazdığı Kuran-ı Kerim'in 883'te (1478-1479) yine kendisi tarafından yazılmış satır altı Farsça tercümesidir.

Muhtasarü'l-Eşkâl ve Şerhuhû: Ferâiz-i Halîmî olarak da tanınan miras hukuku ile ilgili Arapça yazılmış bir risaledir. Aynı zamanda yazar tarafından yapılan geniş bir şerh de eserde yer alır.

Gülşen-i Zibâ: 862'de (1457-58) Fatih Sultan Mehmed'e sunulan tıpla ilgili manzum Farsça bir eserdir.

Hâşiyetü Halîmî ale'l-Hayâlî: Hayâlî, Sa'deddin et-Teftâzânî tarafından Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî olarak şerh edilen esere haşiye yazmış, Halîmî de onun haşiyesine karşılık vererek bir haşiye yazmıştır.

Risâle fî tecnisât ve't-teşbihât ve'l-mecâzât: Bahrü'l-Garâibde kısaca değinilen cinas, teşbih, mecaz gibi edebi kuralların Türkçe olarak ayrıntılı açıklandığı ve örneklendirildiği manzum bir risaledir. Eserin metnini Muhittin Eliaçık yayımlamıştır (Eliaçık 2013).

Mirâtü't-tayyibîn: Tövbe hakkında yazılmış Farsça mensur bir risaledir.

Risâle fî beyânî kavâidi'l-muammâ: Bahrü'l-Garâib şerhinden alınan Farsça muamma kurallarının Türkçe olarak açıklandığı ve yeni örneklerle genişletildiği eserdir.

Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga: Farsça isimlere Türkçe karşılıklarının verildiği aruz vezniyle yazılmış manzum küçük bir sözlüktür. On bir, yirmi altı, on iki ve on bir beyitlik 4 bölümden oluşur. Son bölümde yedi musîkî makamının ve Halîmî'nin adının da geçtiği beş beyite yer verilmiştir.

1. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga

15. yüzyılda Lutfullah Halîmî tarafından aruz vezniyle yazılmış dört bölümden oluşan manzum küçük bir sözlüktür. Farsça isimlere Türkçe karşılıklar verilen sözlüğün birinci bölümünde 11 beyitte 67 Farsça kelimenin, ikinci bölümde 26 beyitte 96 Farsça kelimenin, üçüncü bölümde 12 beyitte 57 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilirken sözlüğün son bölümü yani dördüncü bölüm ise kendi içinde iki bölümden oluşmaktadır ve ilk 5 beyitte 16 Farsça kelimenin Türkçe karşılığına sonraki beş beyitte de 13 musîkî makamının ismine yer verilmiştir. Eserin sonunda ise Halîmî, ismini zikrettiği ve böyle bir sözlük meydana getirdiği için kendini övdüğü bir beyit bulunmaktadır.

Çünkü Lutfullah bunu yaratdı

Bir hünermend ü ser-firâz oldu

Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga, toplamda 60 beyitten oluşmaktadır. Farsça-Türkçe sözlük kısmını oluşturan 54 beyitlik bölümde toplam 236 Farsça kelimenin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bu kelimelerin gündelik yaşamda ve edebi eserlerde sıkça karşılaşılan Farsça kelimelerden oluştuğu görülmektedir.

2.1. Metin

Araştırmalarımıza göre eserin tek nüshası bulunmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi Reşid Efendi Numara 977/7'de 76b-78b yaprakları arasında bulunan bu nüsha ta'lik hatla yazılmış olup beş sayfadan oluşmaktadır. Her sayfada on üç satır bulunan eserin metin kısmı siyah mürekkepli kalemle yazılmışken; başlıklarda kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Beyitlerde kelimelerin karşılığı verilirken her kelimenin altına 1'den 9'a kadar farklı numaralar verilmiş ve Farsça-Türkçe karşılıklar aynı rakamla numaralandırılmıştır. Elimizdeki nüshada ferağ kaydı bulunmadığı için müstensihin kim olduğuve istinsah tarihi bilinmemektedir.

Ṭuhfe-i Muḳaddimetü'l-Luğa

[mefâilün mefâilün mefâilün mefâilün]

1. Hudâ Teḡri behişt uçmak ṭamu dūzaḡ deniz deryâ
Şu adı âb u yel bâd u şovuk serd ıssıdur germâ
2. Zemîn yerdür ' arak terdür şıḡır gāv ü eşek ḡardur
Ḳurı ḡuşk oldu yaş terdür aşāḡa zîr yoḡuş bālâ
3. Gêce şebrûz gündüzdür balık mâhî nemek ṭuzdur
Tegerg ṭolu vüyaḡ buzdur ana mâder peder baba
4. Birâder bellü ḡardeşdür ayak pâyoldı baş serdür
Ṭolu pürdür tehî boşdur yaluḡuza dèdük tenhâ
5. Kücâ bûdî ne yerdeydün çerâ refî neye gitdün
Beyâ benişîn gel oturgıl merev diḡer daḡı gitme
6. Behân oḡı becû iste berev yorı begû söyle
Ez an sûrev aḡaru git gele bunda be yâ încâ
7. Daḡı veş bendeşe dè vü şaça mûy ü ṭarak şâne
Dama bâm ü eve ḡâne revân söyleyene ḡûya

8. Oğ adı tîr kemân yaydur gedâ yoğsul gani baydur
At esb ü kürre hem taydur bugün imrüz yarın ferdâ
9. Dağı tona dēgil cāme yazı yazan kalem hāme
Biti kim yazılır nāme pūser oğul kumaş kālā
10. Cıda nīze edük mūze şunuñ bardağına kūze
Sühān dērler kamu söze dağı dē girdikān kuza
11. Mu'ayyen keş başmağdur kızıl sürh u sefid ağdur
Gürisne aç sır tokdur bezen urğıl mezen urma

Қыт'а Дер-Баһр-и Һафӣф Маһбӯн Мақсӯр³
[Feilātün Mefâilün Feilün]

12. Gönlege pîrehen dēgil ey yār
İç ton adı şorarişen şalvār
13. Bıçağa kār dēdi kılıç şemşîr
Bu yıl imsāl u bıldıra dēdi pār
14. Buluda ebr dē vü şimşege berķ
Berg yaprağ durur diken dağı hār
15. Mîve yemiş durur üzüm engūr
Harbuzedür kavun ü hıyar hıyar
16. Çüje yavır vü beyzâ yumurda
Mākiyāndur tavuğ av adı şikār

³Lutfullah Halîmî, sözlüğünü dört bölüm üzerine tertip etmiş ve her bir bölümde değişen aruz kalıbını başlıkta belirtmiştir. Bu başlıklarda kullandığı mahzûf, mahbûn ve maksûr kelimeleri aruz kalıbının uygulamasıyla ilgili terimlerdir. Buna göre mahzûf; aruz kalıbındaki "fe'ülün" tef'ilesinin "fa'al"; "mefâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ülün" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" şekline dönüşmesidir. Mahbûn, "müstef'ilün" tef'ilesinin "mefâ'ilün"; "fâ'ilün" tef'ilesinin "fe'ilün"; "mef'ûlât" tef'ilesinin "mefâ'il" ve "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fe'ilâtün" şekline dönüşmesidir. Maksûr ise "fe'ülün" tef'ilesinin "fe'ül"; "fâ'ilâtün" tef'ilesinin "fâ'ilün" ve "müstef'ilün" tef'ilesinin "mef'ülün" şekline dönüşmesidir.(Demir 2016: 488).

17. Ayuya hırs dè vü kırdà gürg
Oķ gezine daķı dèdünģ sũfâr
18. Koyunun kıyruĝına dè dũmbe
At kıtır kıyruĝına dũm dèdi yâr
19. Alķıya gelle dè kıtır ester
Yayaķ oldu piyâde atlu sũvâr
20. Lâĝar arık durur semiz ferbih
Kâr-ger işçi oldu iş adı kâr
21. Sîb elma durur erik âlũ
Armud emrũddur kiraz gũlnâr
22. Ğüre kıruk durur sũci meydũr
Cũy ırmaĝ ü çeşme adı bınar
23. Kũmũşe nukre dè vũ altuna zer
Ôli murde vũ şayrudur bĩmâr
24. Gusfenddür kıyun keçi bezdũr
Kızıya berre dèrler aķyâr
25. Arpaya cev dè buĝdaya gendũm
Ekine kışt dè hereke şiyâr
26. Zĩn egerdũr uyanuĝ adı likâm
Şek kıolan dèr yular adı efsâr
27. Kuskuna pârdem depingũ çenâĝ
Hem üzengi rikâb ü şay şũmâr

28. Sîne göğüsdür meyân bêldür
Pehlû yan oldu kâşık oldu zihâr

29. Çeşm göz adı durur kâş ebrû
Rûy yüzdür yanağıñ adı 'izâr

30. Beber anca nedür ilet anda
Gel ü getür beyâ vü beyâr

31. Dêye gûydu maḥalleye dê kūy
Püstîn kürk ü şehre dê şâr

32. İplige resîmân ü beze kirbâs
Arğaça pūd u arısuñ adı târ

33. Hemedür dükeli yekî birdür
Endek az oldu çok nedür bisyâr

34. Bilge dānā vü bilmeyen nādān
Huftedür uyur uyanık bîdār

35. Deli divāne uşlıdur beḥred
Mestdür esrük ayık durur hüşyâr

36. Hord kiçi durur büzürg uludur
Ḳurbağadur vezağ yılandur mār

37. Bellü 'ârif olasın ey maḥdūm
Ḥāmide getürüriseñ ikrâr

Ḳıṭ'a Der-Baḥr-i Remel Müseddes Maḥzūf
[Fâilâtün Fâilâtün Fâilün]

38. Mis bakır âhen demirdür ey püser
Öykene şüş dê bağırdur hem ciger

39. Dil yürekdür hem bağırsak rüdedür
Zühre öddür hem uyuzuñ adı ger
40. Kocaya pîr oğlana küdek denür
Görene bînâ şağırdur dağı ker
41. Tıfl oğlancık yigit adı civân
Kes be-ber bağla be-bend bes yeter
42. Hışt kerpiç seng taş u kesek külüh
Pest alçağdur mu' ayyen ey puser
43. Post deri dırnağa nâhun dègil
Kana hûn dè pey siñürdür reg tamar
44. Kāse çanağdur sebû desti durur
Hunb kübdür anı düzen hunbger
45. Buzağı kâvsāle inek mādegāv
Deve üstürdür kanatdur dağı per
46. Kūh tağdur çüb ağacdur şem' mum
Rik kum kaftān kaba kuşak kemer
47. Zāğ kargā kebk keklik baṭṭ kaz
Halı kalı baca revzen kapu der
48. Nīst yokdur hest vardur dil zebān
Çend nêçe git be-rev ilet bü-ber
49. Reft gitti huft yatdı kû kanı
Mî-çered otlar ü mî-bāred yağar

Қыт'а Der-Baһr-i Һafif Maһbun Maқşur
[Feilâtun Mefâilun Feilun]

50. Engübîn bal şoğan piyâz oldu
Gizli gelici adı râz oldu

51. Sağsağandur kelâje karga kelâğ
Toğan adı niteki bâz oldu

52. Āsumân gök sitâre yıldızdur
Kış zemistân bahâr yaz oldu

53. Öksürük sürfe vü teb ısıtma
Kol bâzu kulaç bâz oldu

54. Irlyıcıya dèdi gûyende
Her ne kılgu var ise sâz oldu

55. Nağamât adını şorar iseñ
Biri nevrüz biri hicâz oldu

56. Rastdur hem dügâh vü dağı segâh
İsfehândur ki hoş nüvâz oldu

57. Çârgâh ü 'ırağ ü zîr-efgend
Zengüledür ki şavt az oldu

58. Biri nüḥûft biri muḥayyerdür
Hem ḥüseynî ki dil-nüvâz oldu

59. Perdedür hem maқâm-ı âvâze
Bunı ayırmağ imtiyâz oldu

60. Çünkü Luṭfullāh bunu yarattı
Bir hünermend ü ser-firāz oldu

2.2. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki Kelimeler Üzerine

Farsça-Türkçe manzum bir sözlük olan Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga içerisinde 236 Farsça kelime ve ifadenin Türkçe karşılığı bulunmaktadır. Bu 236 sözcük ve ifadenin 210 tanesi isimlerden, 22 tanesi fiillerden oluşurken 4 tanesi de soru bildiren kalıp ifadeden oluşmaktadır. Sözlükte yer alan isimlere baktığımızda hayvanlarla ilgili isimlerle (keçi, kuzu, deve, inek, tavuk, koyunun kuyruğu, av, sürü...) bitki isimlerinin (kiraz, elma, buğday, arpa...) diğerlerine göre sayı bakımından daha fazla olduğu görülmektedir. Bunların dışında organ isimleri (ayak, baş, göğüs, göz...), günlük hayatta sıkça kullanılan ve ihtiyaç duyulan her türlü araç gereç isimleri (testi, çanak, iplik, mum...), kıyafet isimleri (kaftan, kemer, çizme, gömlek...), akrabalık isimleri (anne, baba, oğul...), sıfatlar (aç, tok, uslu, uyanık, deli...), hava olayları ile ilgili isimler (yağmur, dolu, şimşek...), zaman ve mevsimlerle ilgili isimler (bu yıl, bugün, kış) olarak çeşitlenmektedir. Halîmî, sözlüğünü hazırlarken her bir Türkçe kelimeye bir Farsça karşılığını verirken yalnızca bir örnekte bu kuralı bozmuş, karga kelimesine 47. beyitte zâğ, 51. beyitte ise kelâğ karşılığını vermiştir.

Sözlükte yer alan fiillerin ise çoğunlukla günlük dilde kullanılan “git, otur, gel, söyle, getir” gibi emir kipinde çekimlenmiş örneklerden oluştuğu görülmektedir. Bu örneklerin dışında kalan 4 örnekte ise farklı olarak fiillerin muzari (şimdiki ve geniş zaman) ve mazi (geçmiş zaman) kiplerinde çekimlenmiş karşılıkları verilmiştir.

İsim ve fiiller dışında sözlükte soru bildiren 4 kalıp ifade de bulunmaktadır. Bunlar “hani, nerede; neredeydin; nasıl; nereye gittin?” şeklinde günlük hayatta ihtiyaç duyulan soru ifadeleridir.

Aşağıda, bu manzum sözlük okuyucunun daha rahat kullanması amacıyla Türkçe-Farsça şeklinde alfabetik olarak sıralanmıştır. Ayrıca sözlükteki kelimeler; isimler, fiiller, soru bildiren ifadeler ve Türk musîkîsinde makam isimleri olarak ayrı bölümler halinde tasnif edilerek sunulmuştur. Sözlük kısmında bugün kullanılmayan ancak Türkçenin arkaik kelimeleri olarak kabul edebileceğimiz “esrük, argaç, arış, başmak, biti, sayru, uyan” gibi 34 sözcüğün bugünkü anlamları parantez içerisinde gösterilmiştir.

Halîmî'nin, sözlüğüne çoğunlukla günlük dilde kullanılan ve hemen hemen herkesin bildiği kelimeleri almayı tercih etmesi, onun bu sözlüğü basit seviyede Farsça bilmek isteyenlere fayda sağlamak amacıyla yazdığı izlenimini vermektedir.

2.2.1. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki İsimler

aç: gürisne [11/2]

ağac: çüb [46/1]

ak : sefid [11/1]

alçaq: pest [42/2]

alkı: gelle [19/1; sürü]

altun: zer [23/1]

ana: mäder [3/2]

arğaç: pūd [32/2; dokumacılıkta bezin enine atılan
iplik]

arık: lāgar [20/1; zayıf, cılız]

arış: tār [32/2; dokumalarda tezgāha uzunlamasına
gerilen iplik]

armud: emrūd [21/2]

arpa: cev [25/1]

aşağa: zīr [2/2]

at: esb [8/2]

at kıtır kıyruğı: düm [18/2]

atlu: süvār [19/2]

av: şikār [16/2]

ayaq: pāy [4/1]

ayık: hüşyār [35/2]

ayu: hırs [17/1]

az: endek [33/2]

baba: peder [3/2]

baca: revzen [47/2]

bağır: ciger [38/2]

bağırsak: rūde [39/1]

bakır: mis [38/1]

bal: engübīn [50/1]

balık: māhī [3/1]

baş: ser [4/1]

başmaq: keş [11/1; ayakkabı]

bay: ganī [8/1]

bél: meyān [28/1]

bendeş: veş [7/1; benzeş, gibi]

bez: kirbās [32/1]

bıçağ: kār [13/1]

bıldır: pār [13/2; geçen yıl]

bıñar: çeşme [22/2]

bilge: dānā [34/1]

bilmeyen: nādān [34/1]

bir: yekī [33/1]

biti: nāme [9/2; kitap, mektup]

boş: tehī [4/2]

bu yıl: imsāl [11/2]

buğday: gendüm [25/1]

bugün: im-rüz [8/2]

bulud: ebr [14/1]

buz: yağ [3/2]

buzağı: kāvsāle [45/1]

cida: nīze [10/1; mızrak, süngü]

çanaq: kāse [44/1]

çok: bisyār [33/2]

dam: bām [7/2]

deli: divāne [35/1]

demir: āhen [38/1]

deniz: deryā [1/1]

depingü: çenāğ[27/1; hayvanın sırtını incitmemek
için eyerin ve palanın altına konulan içi
doldurulmuş eyer]

deri: post [43/1]

desti: sebū [44/1]

deve: üştür [45/2]

dırnağ: nāhun [43/1]

diken: hār [14/2]

dil: zebān [48/1]

dükeli: heme [33/1; cümle, hep, bütün]

edük: müze [10/1; çizme]

eger: zīn [26/1; binek atlarına vurulan eyer]

ekin: kişt [25/2]

elma: sīb [21/1]

erik: ālū [21/1]

esrük : mest [35/2; sarhoş]

eşek: ھاړ [2/1]	keklik: kebk [47/1]
ev: ھانه [7/2]	kerpiç: ھاڭ [42/1]
gece: ښېب [3/1]	kesek: کولۍ [42/1; bel, çapa veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça; kuru toprak parçası]
gizli gelici: راز [50/2]	kılgı: ساز [54/2; çalgı]
göğüs: سینه [28/1]	kılıç: ښمښر [13/1]
gök: آسمان [52/1]	kış: زمستان [52/2]
göñleg: پیرهڼ [12/1; gömlek]	kızıl: سورھ [11/1]
gören: بینا [40/2]	kiraz: گۈلنار [21/2]
göz: چشم [29/1]	köca: پیر [40/1]
gündüz: رۈز [3/1]	kol: بازو [53/2]
herek: ښیږ [25/2; sürülmüş, nadasa bırakılmış yer]	kolan: ښک [26/2; eyerini ya da semerini bağlamak için hayvanın karnının altından geçirilerek bağlanan yassı kemer]
hıyar: ھیار [15/2]	koruk: گۈره [22/1; olmamış, ham üzüm]
ırlıyıcı: گۈیende [54/1; söyleyen, söyleyici]	koyun: گوسفند [24/1]
ırmağ: cۈy [22/2]	koyunun kıyruğı: دۈنبه [18/1]
ısıtma: teb [53/1]	kulaç: باز [53/2]
ıssı: germā [1/2; sıcak]	kum: ریک [46/2]
iç ton: ښالۋار [12/2]	kumaş: کالā [9/2]
inek: مādegāv [45/1]	kurbağa: vezağ [36/2]
iplig: resīmān [32/1]	kurd: گۈرگ [17/1]
iş: کار [20/2]	kır: ھاڭ [2/2]
işçi: kārger [20/2]	kuskun: پārdem [27/1; eyer, semer ve palanın arkasında bulunan ve hayvanın kıyruğı altından geçirilen kuşak.]
kaba: کاftān [46/2]	kuşak: kemer [46/2]
kalem: ھāme [9/1]	kuz: girdgān [10/2; ceviz]
kalı: ھاlı [47/2]	kuzı: berre [24/2]
kan: ھۈn [43/2]	küb: ھۈnb [44/2]
kanat: per [45/2]	küb düzen: ھۈnbger [44/2]
kapu: der [47/2]	kümüş: nukre [23/1]
kardeş: birāder [4/1]	kürk: pūstīn [31/2]
karğa: kelāğ [51/1]	maħalle: kūy [31/1]
karğa: zāğ [47/1]	mum: ښem' [46/1]
kasık: zihār [28/2]	oğlan: kۈdek [40/1]
kaş: ebrū [29/1]	oğlancık: tıfl [41/1]
katır: ester [19/1]	
kavun: ھاربۈze [15/2]	
kaz: batı [47/1]	
keçi: bez [24/1]	
kiçi: ھord [36/1; küçük]	

oğul: püser [9/2]	tolu: tegerg [3/2; yağın dolu]
ok: tîr [8/1]	ton: cāme [9/1]
ok gezi: sūfār [17/2]	tuz: nemek [3/1]
öd: zühre [39/2]	uçmak: behîst [1/1; cennet]
öksürük: sürfe [53/1]	ulu: büzürg [36/1]
öli: murde [23/2]	uşlı: beğred [35/1]
öyken: şüş [38/2; akciğer]	uyan: likām [26/1; dizgin, gem]
şaç: mūy [7/1]	uyanık: bîdār [34/2]
şagır: ker [40/2]	uyur: hūfte [34/2]
sağsağan: kelāje [51/1]	uyuz: ger [39/2]
şay: şümār [27/2; hesap, sayı]	üzengi: rikāb [27/2]
şayru: bîmār [23/2; hasta]	üzüm: engūr [15/1]
semiz: ferbiḥ [20/1]	var: hest [48/1]
şığır: gāv [2/1]	yaluñuz: tenhâ [4/2]
siñür: pey [43/2]	yan: pehlū [28/2]
şoğan: piyāz [50/1]	yanag: ' izār [29/2]
şovuḡ: serd [1/2]	yaprak: berg [14/2]
söyleyen: gūya [7/2]	yarın: ferdā [8/2]
söz: sūḡan [10/2]	yaş: ter [2/2]
şu: āb [1/2]	yavri: çūje [16/1]
şunuñ bardağı: kūze [10/1; su testisi]	yay: kemān [8/1]
süci: mey [22/1; içki, şarap]	yayaḡ: piyāde [19/2]
şehir: şār [31/2]	yaz: bahār [52/2]
şimşeg: berḡ [14/1]	yel: bād [1/2]
tavuk: mākīyān [16/2]	yemiş: mīve [15/1]
Teñri: Hudā [1/1]	yer: zemīn [2/1]
ter: ' arak [2/1]	yılan: mār [36/2]
toḡ: sîr [11/2]	yıldız: sitāre [52/1]
taḡ: kūh [46/1; dağ]	yigit: civān [41/1]
tamar: reg [43/2]	yoḡsul: gedā [8/1]
tamu: dūzaḡ [1/1; cehennem]	yok: nîst [48/1]
tarak: şāne [7/1]	yokuş: bālā [2/2]
taş: seng [42/1]	yular: efsār [26/2]
taş: kürre [8/2]	yumurda: beyzā [16/1]
toğan: bāz [51/2]	yürek: dil [39/1]
tolu: pūr [4/2; dolu]	yüz: rūy [29/2]

2.2.2. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'da Çekimli Fiiller

2.2.2.1. Emir Bildiren Fiiller

aşaru git: ez an sū rev [6/2]	ilet: büber [48/2]
bağla: bebend [41/2]	iste: becū [6/1]
dè: gūy [31/1]	oķı: behān [6/1]
gel: beyā [30/2]	söyle: begū [6/1]
gel oturğıl: beyā benişin [5/2]	urğıl: bezen [11/2]
gele bunda: be yāincā [6/2]	urma: mezen [11/2]
getür: beyār [30/2]	yeter: bes [41/2]
git: berev [48/2]	yorı: berev [6/1]
gitme: merev [5/2]	kes: beber [41/2]

2.2.2.2. Zaman Çekimli Fiiller

otlar: mīçered [49/2]
yağar: mībāred [49/2]
gitti: reft [49/1]
yatdı: ħuft [49/1]

2.2.3. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'daki Soru Bildiren İfadeler

kanı: kū [49/1; hani, nerede]
ne yerdeydün: kücā būdī [5/1; nerdeydin, hangi yerdeydin]
nèçe: çend [48/2; her ne kadar, nasıl, hangi]
neye gitdün: çerā reftī [5/1; nereye gittin]

2.2.4. Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga'da Yer Alan Mûsikî Makamlarının İsimleri

nevrüz [55/2]	çārgāh [57/1]
ħicāz [55/2]	‘ırak [57/1]
rast [56/1]	zīr-efgend [57/1]
dügāh [56/1]	zengüle [57/2]
segāh [56/1]	nūħūft [58/1]
isfehān [56/2]	muħayyer [58/1]
	ħüseynī [58/2]

SONUÇ

Lutfullah Halîmî yukarıda da bahsettiğimiz ve eserlerinden de anlaşıldığı üzere Türkçe, Arapça ve Farsçayı sözlükler yazacak kadar iyi bilen, bu dilleri eski kaynaklarından ve eserlerinden takip edebilen, edebi geleneğe sahip iyi bir dilcidir. Özellikle sözlükleri yaşadığı dönem olan 15. yüzyılı yazım ve dil özelliklerini yansıtmaları bakımından oldukça önem arz etmektedir. Gerek Anadolu'da konuşulan Türkçenin söz varlığını gerekse Anadolu'daki Arapça ve Farsçanın kullanım durumunu gözler önüne serer. Çalışmamızda konu edindiğimiz Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga günlük dilde kullanılan ve hemen herkesin bilip ihtiyaç duyduğu kelimelere yer veren ve yaşanan dönemi yansıtan önemli bir sözlüktür. Lutfullah Halîmî'nin eserlerinin tamamı henüz yayımlanmış değildir. Tercüme eserlerinin ve sözlüklerinin tümünün yayımlanmasıyla 15. yüzyıl çalışmalarına dil, kültür, edebiyat anlamında daha fazla katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Demir, Gökhan (2016) . *Et-Tansîsü'l-Muntazar Fî Şerhî Ebyâtî't-Telhîs Ve'l-Muhtasar*. Doktora Tezi. Trabzon. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Devellioğlu, Ferit (2003).*Osmanlıca-Türkçe Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dilçin, Cem (2013).*Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Eliacık, Muhittin (2013). "Lutfullâh Halîmî'nin Tecnîs, Mecâz ve Teşbihler Üzerine Risalesi".*İdil Dergisi* 2(8): 52-64.
- Erkân, Mustafa (1997). "Halîmî".*DİA*. C. 15. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 341-343.
- Faroe, C.E. (1991). *Lutfullah Halîmî'nin Bahrü'l-Garâib'i*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Ankara Üniversitesi.
- Halîmî, Lutfullâh (2013).*Lugat-ı Halîmî (Haz. Âdem Uzun)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Halîmî, Lutfullah. *Tuhfe-i Mukaddimetü'l-Luga*. Süleymaniye Kütüphanesi. Reşid Efendi. No: 977/7. 76b-78b.
- Steingass, F. (2005).*Persian-English Dictionary*. İstanbul. Çağrı Yayınları.
- Şükûn,Ziya.(1984). *Farsça-Türkçe Lugat: Gencinei Güftar Ferhengi Ziya*. İstanbul. Milli Eğitim Basımevi.
- Uzun, Adem (2005).*Lugat-ı Halîmî (İnceleme-Metin)*. Doktora Tezi. Erzurum. Atatürk Üniversitesi.

